

DOSLEJ NEZNANO PISMO LOUISA ADAMIČA IZ ZADNJEGA LETA NJEGOVEGA ŽIVLJENJA

Prispevek h gradivski osnovi in raziskovanju Adamičevih kulturnih in političnih stikov s slovenskimi sodobniki

Mihael Glavan

Adamičevi korespondenčni in osebni stiki z vidnejšimi slovenskimi in jugoslovanskimi političnimi in kulturnimi delavci so že nekaj časa raziskovalni predmet preučevalcev njegovega literarnega in političnega dela, pa tudi zasebnega življenja.¹ Tako je že precej dokumentarnega gradiva v javnem razvidu, vendar še zdaleč ne vse. Prepričan sem, seveda predvsem na osnovi nekaterih novih najdb arhivskega gradiva, da je neugotovljenega in nepregledanega še precej materiala, ki bi temeljiteje osvetlil Adamičevo razmerje do slovenske kulture in politike, pa tudi še kakšno drugo področje.

V tem prispevku nas za sedaj podrobneje zanimajo le Adamičevi pisni stiki z Josipom Vidmarjem, enim od slovenskih in jugoslovanskih političnih in še posebej kulturnopolitičnih voditeljev in ideologov.

Doslej je veljalo, da Adamič in Vidmar nista korespondirala² oziroma se je ohranilo le eno pričevanje o Adamičevem pismu Vidmarju.³

¹ Obsežna literatura o nastajanju njegovega zadnjega romana *Orel in korenine* in sploh o Adamičevem življenju in delu v letih 1950 in 1951 je navedena v celi vrsti knjig, razprav in strokovnih člankov; najbolj izčrpno v doktorskem delu Janje Žitnik, *Zadnje obdobje Adamičevega literarnega ustvarjanja*, Univerza v Ljubljani, 1992. Ker gre v našem spisu predvsem za prvo objavo doslej še ne javno dostopnih pisemskih besedil, bomo sprti citatno opozarjali na posamezna relevantna znanstvena in strokovna dela, ne da bi ponovno navajali že omenjeno obsežno literaturo o predmetu.

² V pogovoru z Janjo Žitnik je Josip Vidmar dobesedno izrekel:

Tako je raziskovalka Janja Žitnik na osnovi tedaj dostopnih virov prišla do zaključka: "Adamičevi stiki z dr. Josipom Vidmarjem so bili torej bolj ali manj uradni in vezani izključno na oba pisateljeva obiska v Sloveniji."⁴ Oboje pa, kot se je pred kratkim izkazalo, ne drži. V korespondenci Josipa Vidmarja, ki je sestavni del zapuščine Josipa Vidmarja, sta se ohranila dva dopisa Louisa Adamiča, prvi je telegramsko voščilo za novo leto 1950, drugo pa je dolgo pismo iz leta 1951. Dokumenta demantirata obe Vidmarjevi izjavi, tisto o pozdravih in drugo o pravih pismih. Teže preverljiva je ugotovitev, da so bili njuni stiki "bolj ali manj uradni", ker je postavljena na osnovi Vidmarjevega subjektivnega pričevanja. Deloma jo spodbija Kocbekovo pisno pričevanje, ohranjeno v njegovem dnevniku za leto 1949, iz katerega je razvidno, da je šlo tudi za družabne stike.⁵

Vsekakor lahko z gotovostjo zapišemo, da so bili pisni stiki Louisa Adamiča z Josipom Vidmarjem sicer skromni, a vendarle pomembni, zato oba ohranjena dopisa v celoti objavljamo. Ob besedilih opozarjamo na glavne vsebinske poudarke in relevantne zveze z življenjem in delom obeh osebnosti.

J. Ž. Ali imate morda kaj ohranjene korespondence z Adamičem in ali ste si, potem ko se je drugič vrnil v Združene države, z njim še kaj dopisovali?

J. V. Nisva korespondirala.

J. Ž. Tudi med obema obiskoma ne?

J. V. Niti pozdravov ne. Bilo je pač tako, jaz sem bil gostitelj, on je bil gost, ampak on je vedel, da je to vse politično, ne pa osebno.

Citirano iz: Janja Žitnik, *Pogovori o Louisu Adamiču*, Ljubljana 1995, str. 64.

³ Adamič piše Vladu Kozaku 3. aprila 1951: "Pisal sem daljše pismo Josipu Vidmarju. Ali ga je dobil? Prosi ga, da ga tebi pokaže." Citirano po: Janja Žitnik, *Louis Adamič in sodobniki*, Ljubljana 1992, str. 143 in opomba 139.

⁴ Prav tam, str. 143.

⁵ Primerjaj: Mihael Glavan, "Osebni stiki Louisa Adamiča z Edvardom Kocbekom v letu 1949", v: *Zbornik občine Grosuplje 18*, 1994, str. 169 – 175.

I. TELEGRAM⁶

28. 12. 1949

Josip Vidmar

Ljubljana, Jugoslavia

A 34 Eastonpenn 37 13 37 27 bez sata prijema

Uspešno in srečno novo leto Vam osebno in vsem drugim mojim prijateljem v Sloveniji in celi veliki klikli katero narpedni ljudje širom sveta občudujejo bolj in bolj od dne do dne.

Louis Adamic⁷

Besedilo je funkcijskozvrstno, na prvi pogled netipično. Toda le na prvi pogled. Res gre za voščilo, zato bi pričakovali bolj zaseben ton. Toda upoštevati moramo, da je bil naslovnik znana in vplivna javna politična osebnost, čemur se je dopisnik podredil. O tem nas prepričuje dvoje stilskih lastnosti. Prav na začetku, torej glede na členitev po aktualnosti na elitnem mestu, se omenjajo uspehi in šele potem osebna sreča. Poleg tega je naslovníku v resnici namenjen le prvi, manjši del voščila, drugi, dvakrat obsežnejši, pa vsem slovenskim (morda celo jugoslovanskim) voditeljem. Voščilni dopis ima torej predvsem programsko aktualnopolitično vsebino.

Čeprav je besedilo kratko, je v svoji odkriti in prikriti vsebini zelo sporočilno. Čisto določno je izražena pohvala oziroma priznanje, da je slovenska (jugoslovanska) socialistična (komunistična) politika uspešna in ugledna. Implicitno pa je izražena tudi Adamičeva osebna privrženost taki usmeritvi in hotenje, da ga naslovnik prišteva k svo-

⁶ Oba dopisa hranimo v Rokopisni zbirki NUK, sign. Ms 1413. Josip Vidmar: Zapuščina. Razdelek: Korespondenca.

⁷ Besedilo je izpisano z verzalkami na običajnem telegramske obrazcu. Prenašamo ga v celoti, tudi napačno zapisano besedo *narpedni* (= napredni).

jemu krogu. To je zlasti razvidno iz nekoliko zarotniškega poimenovanja "velika klika". Dovolj razločno sporoča besedilo tudi hvaležnost za Vidmarjevo gostoljubje, ki ga je Adamič užival med svojim bivanjem v Sloveniji, in se je pred kratkim končalo (konec oktobra 1949).

2. PISMO⁸

V Kaliforniji, 14. januarja, 51

Dragi tov. Vidmar –

Oprostite, da pišem s svinčnikom. Ta teden ležim in delam v postelji. Zdravje mi ni v redu že od junija, ko sem se nenadno sesedel. Izčrpan od dela in skrbi. Žena resno bolna. Knjiga ogromno delo. Koreja mi je začasno zmešala štreno moje teme. Istočasno sem dobil dva obiska od ljudi, ki so mi zagrozili menda s smrtjo ako ne bo moja knjiga "resnica". (To je celi roman!) ... Medtem je šla žena v Kalifornijo na neko ohcet v njeni družini in je pri tem zopet kritično obolela. Šel sem po njo septembra, potem zopet novembra; obakrat ji ni bilo mogoče potovati domov, na farmo. Zdaj sva v Kaliforniji in mogoče ostaneva tu do spomladi. Je psihološka potreba, da sem žnjo.

Moja tajnica doma mi je poslala Vaš kabel. Dobil sem tudi pismo Mihe Marinka. Letos nisem poslal kablov ~~letos~~, ker moram šparat solde, kajti celi moj projekt se je nekako zakasnil. Tudi pisal nisem nikomur za novo leto, ker ni časa in energije. Prosim oprostite in omenite to Marinku.

Rokopisa je cele kupe. Ko je Koreja prvič eksplodirala je slabo izgledalo za knjigo. Nato se je stvar spremenila in zdaj je ~~skoro~~ gotovo, da bo knjiga izšla. Toda ta nezaželjena pavza v mojem naporu, vezana z

⁸ Pismo obsega 11 paginiranih strani na lahkem rumenem papirju iz beležnice v velikosti 16 x 10,7 cm. Napisano je z navadnim svinčnikom, razen tipkanega naslova na nepaginirani 12. strani. Tudi v tem primeru prenašamo popoln prepis izvirnika, vključno z jezikovnimi napakami.

raznimi okoliščinami katerim moja "slovenščina" ni kos, mi je dala priliko, da premislim razne stvari in zdaj delam revizije v raznih poglavjih – in sem silno zadovoljen s to celo zakasnitvijo (ako razumete to besedo). Ne vem točno, kdaj bo knjiga izšla, ali izšla bo, če tudi pride do splošne vojne; in mislim, da stvar bo imela svojo vrednost ne glede kdaj izide. Nočem iti v tisk dokler nimam vsaj močne iluzije, da sem ustvaril delo, ki ga predmet zasluži. Bo obsežna stvar.

Ako mogoče, povejte smisel tega pisma Krleži, Marinku, Kozakom in drugim. To prosim, ker nimam časa za posebna pisma. ~~raznim ljudem.~~

Bil sem osebno resno bolan. Žena je še vedno resno bolna. Vi tam ne morete imeti pravih pojmov o psiholoških problemih nas, individualistov.

Dobivam ogromne kupe jugosl. listov. Sem navadno mesec ali dva nazaj s čitanjem. Sem ravno kar bral o Levarjevi smrti. Pretresla me je. Moje globoko sožalje Vam kot prijatelju in kolegu & njegovi ženi, gledališču in akademiji.

Onemin naj še, da moja knjiga je bila pričeta kot levičarska in ostane levičarska, in da tako tezo je težko izpeljati tukaj v tej atmosferi, za to atmosfero. Vi tam, ako morem soditi po Vaših listih, ne morete imeti pojma o kvantiteti in nekvaliteti te atmosfere. Prepričan sem tudi, da vaše višje vodstvo ni realistično informirano.

Ali se bo Kocbeku odgovorilo? Čul sem, da je to stvar diskutiral Kidrič z eksekutivo Osvobodilne Fronte. Rad bi dobil vsaj bistvo te diskusije. Po moje, je zdravo, da je Kocbek mogel dati tako izjavo, ali zdi se mi tudi, da je treba da se mu odgovori. Njegova izjava me je zadela kot zelo pomembna samo zato ker je izšla, ne vsled vsebine. Pri vas je treba širše svobodne diskusije. O tem sem govoril s Kardeljem in Vilfanom v New Yorku koncem oktobra. Treba je tudi, da kot del vaših odnosov z Ameriko prekinete s stoprocentno povoljno propagando in pričnete pripovedovati resnico o problemih, uspehih, napakah, itd. Nove Jugoslavije. To bi bila senzacija; to bi bila propaganda.

Ali bi mogel upati, da mi nekdo tam piše obširno pismo kaj se pravzaprav godi pri vas, posebno v glavah partijskih voditeljev in aktivistov, to se pravi, poleg pisanja Djilasa in govorov Kidriča in Kardelja, ki so zanimivi ali so še vedno taktiziranje in politika. Kaj so Vaše misli in perspektive? Poleti 1949 sem imel daljši pogovor z Mico Marinkovo. Kaj ona misli? Bi imela časa, da mi piše? Ni treba da je tako pismo podpisano, oziroma, da so taka pisma podpisana. Ne bom nikogar citiral. Želim stvari, ki bi zalegle koncem knjige.

Večkrat mislim na Vašo lepo družino. Pozdrave Vam vsem! Vse najboljše tekom novega leta.

L. A.

Kaj delate? Kaj je s knjigo o novem humanizmu?

Da nekdo ne skrbi; četudi ležim, moje zdravje je zdaj v glavnem v redu; ali bil je skrajni čas, da sem se podvrigel zdravnikom, sicer bi se bil razvil rak, baje vsled cele tensije ki je bila že predolgo način mojega življenja in nečloveška zadnje leto in pol.

Pisal sem Vam več kot sem prvotno nameraval. ... Naj še rečem to: Vaša teza o gigantih (velikih silah) drži, ali je samo del slike sodobnega problema človečanstva. Gigantizam predomnari, ali tukaj v Ameriki je tudi veliko prave kulture, ki bi jo še Vi priznali kot tako – seveda je sekundarna napram industrijskemu, vojaškemu in diplomatskemu gigantizmu, ali se more prebiti do nje. Škoda, da Vaša angleščina ne zmaga kompliciranega angleškega teksta. Treba bo, se mi zdi, da se vodilni ljudje učite angleščine. V nekih ozirih materialno prožilo svetovne revolucije je tu; seveda mogoče je, da bo vse skrahiralo, oz., da se bo izpeljalo preko katastrof, ki se jih skoro ne da predstavljati. Duševno in mogoče ideološko prožilo revolucije je pri vas. Ali to so komplicirane stvari. Oprostite moji "slovenščini". Upam, da jo boste bolj ali manj razumeli. Hvaležen bi bil za vaš odgovor.

L. A.

obrnite

Moj stalni postni naslov je: Milford, New Jersey.

Do koncem februarja bo najbrže:

Box 698,

Manhattan Beach, California

USA

NASTANEK IN USODA PISMA

Pismo je datirano s 15. januarjem 1951, torej v zadnjem letu njegovega življenja in v času, ko je intenzivno izdeloval drugo verzijo knjige *Orel in korenine*. Adamiču se je gotovo zdelo pomembno, ker je odkrito prosil za odgovor, posredno je nakazal, naj Vidmar njegovo vsebino posreduje tudi drugim sodelavcem, v svojem pismu Vladu Kozaku pa je le-tega naravnost povprašal, če je bil Vidmar pismo prejel in ga pokazal Kozaku.⁹ Kot smo že navedli, je Vidmar 27. maja 1986 najprej izrecno izjavil, da z Adamičem nikoli ni korespondiral, nekoliko kasneje pa v istem pogovoru dopustil, da bi to pismo obstajalo, a se je verjetno kakor več drugih izgubilo.¹⁰ Verjetno se Vidmar v visoki starosti zares pisma ni mogel več spomniti, k sreči pa se je ohranilo v njegovi zapuščini. Iz navedenega, pa tudi iz datuma in vsebine je razvidno, da imamo pred seboj res prav to pismo. Poleg pomembnih vsebinskih delov, ki jih bomo na kratko analizirali v nadaljevanju spisa, to pismo prinaša še dodaten stvarni dokaz, da sta z Vidmarjem korespondirala,

⁹ Primerjaj: Janja Žitnik, *Pogovori o Louisu Adamiču*, Ljubljana 1995, str. 66.

¹⁰ Prav tam, str. 66.

J. Ž. Se morda spominjate tega Adamičevega pisma?

J. V. Ne. Veste, lahko da se mi je popolnoma izgubilo.

saj Adamič že na drugi strani pravi: "*Moja tajnica doma mi je poslala Vaš kabel.*" Skoraj zagotovo gre za voščilni telegram ob novem letu.

Iz že opravljenih raziskav,¹¹ sedaj pa še dodatno iz navedb v našem pismu vemo, da je sredi januarja 1951 Adamič živel s svojo ženo v Manhattan Beach na obali Kalifornije in bil še zmeraj bolan. Kljub temu naslovnika pomirja, češ da mu gre že na bolje. Svoj psihofizični položaj označuje še v zvezi s svojim glavnim delom, pisanjem knjige, ki ga označuje kot "*ogromno delo*", kar je treba razumeti kot izredno obsežno in naporno delo.

ZGRADBA IN VSEBINA PISMA

Natančnejši pregled pisma pokaže strukturalno in vsebinsko zanimivo sliko. Besedilo je tematsko tridelno, ker obravnava **osebno psihofizično počutje, aktualna politična vprašanja in usodo knjige, ki nastaja.**

Tematika osebnega počutja se kot zaviti oklepaj oprijemlje pisma. Najprej se ga dotakne prav na začetku, potem približno v sredini in ponovno spet pred koncem. Takoj v začetku pove, da njegovo bolezensko stanje traja že sedem mesecev, pripisuje pa ga izčrpanosti od dela in skrbi. Svoje počutje povezuje z ženinim, ki ni nič boljše ali je še slabše. Ona namreč potrebuje njegovo bližino in psihološko podporo. K tej temi se ponovno vrača na 5. strani, kjer bolj eksplicitno pove, da je ženina bolezen resna. Natančnejših vzrokov za njeno slabo počutje ne navaja, toda v podčrtanem stavku nedvoumno poudari, da gre za psihična stanja "*nas individualistov*", o katerih naj bi "*oni tam*" ne mogli imeti pravih pojmov. Adamič torej Vidmarju sporoča, da obstaja skorajda nepremostljiva civilizacijska razlika med individualističnim načinom življenja Američanov in kolektivističnim življenjem Slovencev v Jugoslaviji. Konkretnije izraženo: osvobojeni subjekt v okolju ameriškega liberalnega kapitalizma je po Adamiču bolj izpostavljen in obremenjen in zato tudi hitreje in bolj ranljiv. Taka radikalna podmena bi pri Vid-

¹¹ Glej Janja Žitnik: *Pero in politika*, Ljubljana 1993, zlasti str. 121 – 123.

marju, ki se je prav v tem času ukvarjal z delom o novem socialističnem humanizmu, gotovo naletela na zanimiv odziv, zato lahko le obžalujemo, da nikoli ni odgovoril na Adamičevo pismo.

K osebnemu počutju se Adamič spet vrne pred koncem pisma s pomirjujočo izjavo, da so njegove zdravstvene težave vendarle v glavnem že mimo. Tudi tokrat jih pogojuje s predolгим in premočnim stresnim obdobjem, ki naj bi po njegovo trajalo kar leto in pol, kar se dobro ujema z nastajanjem knjige *Orel in korenine*. Takoj za sporočilom o osebnem počutju je Adamič zapisal tudi zelo osebno prizadeto izraženo sožalje ob smrti znanega umetnika Ivana Levarja. Zagotovo sta se v Sloveniji поблиže spoznala, utegnila pa bi si izmenjati tudi kakšno pismo.

K osebni tematiki pisma smemo priključiti tudi bežne omembe Adamičevih pisnih stikov s Slovenci v tem času. Sam omenja pismo Mihe Marinka, iz osebnih arhivov Toneta Seliškarja, Janka Roglja in Vlada Kozaka pa vemo, da si je dopisoval tudi z njimi, prav gotovo pa je dobil ob pravkar minulem božiču in začetem novem letu več voščil tudi iz Slovenije.

Druga tematska nit v pismu, ki je hkrati tudi osrednja, je aktualno politična. To je glede na naslovnika in na Adamičevo politično angažiranost razumljivo in pričakovano. Adamič se približno v sredini pisma obrne neposredno k tekoči jugoslovanski politiki, ko omenja, da čeprav z zamudo, vendarle redno dobiva jugoslovanske časnike, preko katerih spremlja družbeno in politično dogajanje v stari domovini. Toda ob jugoslovanskem tisku kot viru informacij se ne zadržuje dosti in celo izraža odkrito distanco do tega gradiva, ker je pretežno propagandno usmerjeno, o svetovnem dogajanju pa slabo informirano. Krivdo za to pripisuje našemu tedanjemu političnemu vodstvu. Prav zato na več mestih v pismu poudarjeno prosi tako Vidmarja samega kot tudi druge sogovornike v Sloveniji za informacije iz prve roke. V okviru politične plasti pisma odkrivamo tri glavna vsebinska jedra: položaj Edvarda Kocbeka, vprašanje resnice o problemih, uspehih in napakah nove Jugoslavije ter možnosti in perspektive delavskega gibanja v globalnem smislu.

Adamičevo pisanje, ki se nanaša na Kocbeka, bi zahtevalo temeljitejšo analizo, morda celo posebno razpravo. Iz že objavljenih Kocbekovih zapisov v dnevniku iz leta 1949 je znano,¹² da je Adamič v svojih osebnih srečanjih v Sloveniji resno prisluhnil Kocbeku in njegovim razlagam in pogledom na NOB in duhovni profil povojnega socializma. Natančno je poznal tudi njegovo *Tovarišijo*, ki jo je bral že v tipkopisu, verjetno pa tudi še pozneje v Ameriki, potem ko je jeseni 1949 izšla v knjižni podobi. Toda v tem pismu Adamič ne govori o svojem razmerju do te knjige oz. do NOB, temveč o sočasnem Kocbekovem položaju, ki je že dobival lastnosti političnega disidentstva. Predvsem je treba jasno povedati, na katero Kocbekovo izjavo meri, ko pravi, "da je treba, da se mu odgovori". Za vsaj bežno osvetlitev tega vprašanja moramo poseči nekoliko nazaj.

Napetost med režimom in Kocbekom je bila od konca leta 1945, ko se je vrnil iz Beograda v Ljubljano, sicer stalna, svoj odkriti javni izraz pa je dosegla prvič s kritiko, bolje rečeno napadom, na njegovo *Tovarišijo*, ki jo je v reviji *Novi svet* (1950) objavil Herbert Grün.¹³ Nekaj mesecev zatem je časnikar France Novšak objavil v *Slovenskem poročevalcu* obsežen *Razgovor z Edvardom Kocbekom*, ki je odmeval v političnih forumih in v javnosti ter izzval polemiko z režimskimi kulturniki. Politično razburjenje je povzročil predvsem tisti del Kocbekovega intervjuja, ki je govoril o povojnem kulturnem življenju. Prav zato je v oktobru 1950 na to temo objavil daljši članek *O ljudski prosveti*. V resnici je Kocbek zarezal globlje v ideološko tkivo tedanje socialistične oblasti, npr. s stavkom: "Človekov napredek namreč ni le proces razumskega spoznavanja in snovne akumulacije, temveč tudi naraščanje bitnosti, pravice, svobode in sreče v človeku." Po tem članku je zavrelo tudi v najvišjih vrhovih oblasti. Zanimivo je, da je o tem slišal celo Adamič, ki izrecno piše: "Čul sem, da je to stvar diskutiral Kidrič z eksekutivo Osvobodilne fronte." Novica je bila točna, saj je znano, da je Kidrič celo samo zato prišel iz Beograda v Ljubljano, ker je

¹² Glej opombo št. 5.

¹³ Primerjaj: Andrej Inkret, Opombe k peti knjigi. V: Edvard Kocbek, *Zbrano delo 5*, Ljubljana: DZS 1994, str. 753 – 760. Urednik natančneje navaja posamezne kose polemike in njihovo vsebino in citira tako Kocbeka kot njegove nasprotnike.

pravilno doumel, da ne gre za nič manj kot za Kocbekovo stališče, "da je celoten sistem pri nas slab". V času, ko je Adamič pisal to pismo, še ni mogel vedeti za nadaljnji potek pogona zoper Kocbeka, zato je Vidmarja zelo vneto spraševal, ali se bo Kocbeku kako odgovorilo in hkrati že sugeriral, da je odgovor potreben. Posebej je treba poudariti, da je Adamič kljub svoji pomanjkljivi informiranosti o aktualnem političnem dogajanju v Sloveniji vendarle popolnoma dojel bistvo težav in zapletov, saj je od konkretnosti, kolikor so mu bile znane, takoj v naslednjih stavkih prešel na bistveno. Prestopil je na načelno ravnino in zapisal ključne politično programske stavke tega pisma: "Treba je, da ... pričnete pripovedovati resnico o problemih, napakah, uspehih, itd. Nove Jugoslavije. To bi bila senzacija; to bi bila propaganda."

To so bile vsekakor radikalne zahteve. Adamič ni pričakoval nič manj kot demokratizacijo družbe, ki bi dopuščala osvobojenega posameznika. V času, ko so jugoslovanski komunisti šele dokončno prevzemali in utrjevali svojo oblast, je bilo tako stališče gotovo nesprejemljivo. To potrjuje več desetletij mlajša Vidmarjeva izjava (1986): "Vendar pa sem popolnoma prepričan, da Adamič pravzaprav naše revolucionarne ideologije ali ni povsem 'kapiral' ali pa ne povsem odobral." ¹⁴ Še manj kot Vidmar so mu zaupali drugi ideologi in voditelji, še posebej Kardelj. Da bi dobil čimbolj avtentične podatke o dogajanju v slovenski politiki in kulturi, je Vidmarja izrecno in dvakrat poudarjeno prosil, naj mu piše, kako v resnici, in ne samo deklarativno, razmišlja on in njegovi sodelavci. Želi si tudi drugih sodelavcev, tudi manj znanih in vplivnih. Iz dostavka, da pisma, ki bi vsebovala resnična osebna pričevanja, ni treba, da so podpisana, je razvidno, da mu je šlo predvsem za verodostojnejšo, pa tudi bolj vsestransko izpričano podobo nove Slovenije in Jugoslavije. To hotenje pa poleg žive osebne angažiranosti za perspektive Jugoslavije izraža predvsem potrebo, da čim bolj točno izriše njeno podobo v zadnjem poglavju knjige *Orel in korenine*.

Zadnji del tega političnega triptiha je zanimiv kot poskus filozofsko-političnega dialoga z naslovnikom. V primerjavi z drugim, ki je veliko bolj formalno političen, se v tem končnem delu, ki je postavljen že kot

¹⁴ Janja Žitnik, *Pogovori o Louisu Adamiču*, Ljubljana 1995, str. 68.

pripis k zaključenemu pismu, Adamič spet bolj osebno obrne k Vidmarju, kakor da bi se pogovarjala v kakšni sobi. Zanima ga, če se je Vidmar zares lotil razprave o novem humanizmu. Potem nekoliko pokomentira njegovo tezo o gigantizmu, ki premika svet, in polemizira z njegovim stališčem, da je Amerika velika le na gospodarskem, vojaškem in diplomatskem področju. Prepričan je, da je tam tudi velika kultura, ki pa jo je treba spoznati, kar pa ni mogoče brez dobrega znanja angleščine. Tega pa manjka tako Vidmarju kot vsem vodilnim slovenskim politikom. Iz sobesedila je implicitno razvidno, da je Vidmar svoja antropološka in globalno politična razmišljanja povezoval tudi s perspektivo svetovne (socialistične) revolucije. Tematika je prekratko za beležena, da bi bila lahko temeljiteje razvita, vendar je zanimivo postavljena Adamičeva teza o dveh prožilih svetovne revolucije: materialno naj bi predstavljala industrijsko in tehnološko razvita Amerika, ideološko in psihološko pa Jugoslavija oz. komunistični vzhod. O realnih perspektivah te revolucije sicer izraža dvom in bojazen, da se ne bi taka revolucija zgodila na katastrofalen način, ki bi ogrozil vse človeštvo. Kljub temu, da Adamič zapisuje ta del pisma kot tok svojega trenutnega razmisleka, se ne moremo znebiti vtisa, da gre v veliki meri za nekakšno "repliciranje" Vidmarjevih pogledov, nemara z željo, da ga spodbudi k resnemu pismu, ki si ga je Adamič zelo želel, ker bi mu lahko bistveno pomagalo pri že omenjenem poglavju knjige.

Za literarne in politične zgodovinarje je morda najbolj zanimiva plast tega pisma tista, ki dodatno odstira nastajanje znamenite in vsestransko "politično spotikljive" knjige *Orel in korenine*. O tem govori štirikrat: na straneh 1, 3, 4 in 6. Najprej splošno, ko pove, da gre predvsem za veliko fizično in psihično obremenitev, ki je še hujša zaradi pritiska korejske vojne, ki je začasno spremenila ameriške politične poglede na Jugoslavijo in zaradi tega tudi na Adamičevo pisanje o njej, dodatno pa še zato, ker je v istem času (sredi oktobra 1950) doživel kar dve grožnji s smrtjo, če ne bo njegova knjiga "resnica". To je pravo izvirno zasebno pričevanje, ki žal ne vsebuje podrobnosti, ampak jih samo insinuira s formulacijo: "*To je celi roman.*"

Naslednji trije deli besedila o knjigi obravnavajo troje: obseg in redakcijske predelave, vsebino in pomen ter pogoje za izid in pričakovano recepcijo v ameriškem okolju. Iz danes že obsežne strokovne in

znanstvene literature o zadnjih dveh letih Adamičevega življenja vemo, da je v tem času intenzivno pisal svojo drugo verzijo knjige.¹⁵ Novost v tem pismu je trditev, da je "~~skoro~~ gotovo, da bo knjiga izšla." Torej so se založniški pomisleki, ki so bili povezani s korejsko krizo, verjetno umaknili že pred 15. jan. 1951.¹⁶

Ob energični zagotovitvi, da bo knjiga nedvomno izšla, Adamič tudi samozavestno izjavlja, da se že približuje končni podobi dela, ki bo močno, obsežno in vredno svojega predmeta. Očitno je pisal pismo v ustvarjalnem zagonu, ki je bil zaradi poprejšnje prekinitve še intenzivnejši. Zadnje besedilo, ki je namenjeno knjigi, je posebej zanimivo, ker pričuje o avtorjevi želji, da ustreže slovenskim političnim pričakovanjem v zvezi s tem delom. Posebej je poudarjeno, da je bila knjiga "*pričeta kot levičarska in ostane levičarska*". Čeprav je bilo to v naraščajoči protikomunistični atmosferi v ZDA zelo pogumno in tvegano dejanje, je Adamič na vsak način hotel izbrisati jugoslovanske dvome in bojazni. Tedanji jugoslovanski politiki in diplomati, ki so se z njim srečevali, so jih morali izražati zelo odkrito, da se je moral tako eksplicitno braniti. Tematska celota o knjigi se potem poveže in izteče v širšo politično tematiko, saj je nedvomno tudi knjiga bila prvovrstno politično dejanje, tako v Jugoslaviji kot v ZDA.

To Adamičevo pismo je tudi formalno in jezikovno zanimivo. Poleg umetelne zgradbe in besediloslovne stilistike kaže vsaj omeniti tudi izredno skrben jezik. Tudi zato ga objavljamo v povsem nekorrigirani podobi, ki kljub nekaj pravopisnim napakam in besedoslovnim nerodnostim in negotovostim kaže, da je Adamič v tistem času dosegel zelo visok nivo slovenskega publicističnega jezika. Posebno jezikovno skrb v tem primeru pripisujemo tudi naslovniku, ki je bil kulturna in tudi jezikovna avtoriteta, zato se je Adamič še posebej potrudil in v besedilu nekajkrat tudi posebej omenil svojo nepopolno jezikovno kompetenco, ki pa jo njegovo pismo v bistvu demantira. Našo ugotovitev dodatno

¹⁵ Primerjaj: Janja Žitnik, *Orel in korenine med 'brušenjem' in cenzuro*, Ljubljana 1995, 242 str.

¹⁶ Primerjaj: Janja Žitnik, *Pero in politika. Zadnja leta Louisa Adamiča*, Ljubljana 1993, str. 123.

potrjuje njegovo pismo Tonetu Seliškarju iz istega časa, ki je vsebinsko zelo sorodno, jezikovnostilistično pa bolj ohlapno.¹⁷

Adamičevo pismo je glede na pregledano vsebino in zgradbo prvovrsten dokument s konca njegovega življenja. S svojo vsebinsko in formalno podobo mnogostransko osvetljuje njegovo zasebno psihofizično počutje, ustvarjalno delo pri knjigi *Orel in korenine* in obzorja njegovega političnega delovanja v ZDA ter razmerja do nove Jugoslavije. Hkrati je tudi eno najdaljših in jezikovno najpopolnejših slovenskih pisem. Njegova najdba in vključitev v razvid arhivskega gradiva je vreden prispevek k virom za raziskovanje njegovega življenja in dela, posredno pa tudi širše zgodovine tistega časa.

SUMMARY

A NEWLY DISCOVERED LETTER FROM LOUIS ADAMIČ IN THE LAST YEAR OF HIS LIFE

Mihael Glavan

The correspondence of Josip Vidmar, forming a part of his legacy kept by the National and University Library of Ljubljana, includes two letters from Louis Adamič: the first one is a telegraphed Christmas greeting for the year 1950, while the second one is a long letter from 1951. Up to the present there had been no evidence of correspondence between Adamič and Vidmar. We have published both letters in their authentic unabridged form.

In terms of contents and structure, Adamič's letter to Vidmar written on 15 January 1951 is a superb document from the final period of his

¹⁷ Gre prav tako za novo najdbo Adamičeva pisma Tonetu Seliškarju, datirano le dan kasneje. Hranimo ga v Rokopisni zbirki NUK, inv. št. 6/96. Predstavili ga bomo ob drugi priložnosti.

life. Its contents as well as form illuminate his private psychophysical state, his work on the book entitled *The Eagle and the Roots* as well as the scope of his political activities in the USA and his attitude towards the newly-established Yugoslavia. It is also one of Adamič's longest and most linguistically refined letters written in the Slovene language. Its finding and inclusion in the archival material is a valuable contribution to the sources used for research on his life and work, and indirectly on the history of that time.

A more precise study of the letter reveals an interesting picture of its structure and contents. The text is divided into three parts, in which the author discusses his psychophysical state, topical political questions and the fate of the book he was writing at the time. In the first part he mostly reports on his and his wife's illness, on his hard work on the book and on the generally difficult situation of an exposed individualist in the aggressive American society. In the political part of the letter there are three main topics: the situation of Edvard Kocbek, the question of the truth about the problems, successes and mistakes of the newly-established Yugoslavia as well as the opportunities and prospects of the workers' movement in the global sense. In relation to Kocbek, who was at that very time becoming a political dissident, he stresses that the right to express his opinion publicly must not be denied to Kocbek. At a more general political level the letter contains an important programme directive: "You have to ... begin to tell the truth about the problems, mistakes, successes etc. of the newly-established Yugoslavia. That would be sensational and an excellent campaign."

Adamič's ideas on the prospects of the world-wide workers' movement, showing that he saw the material basis for a world-wide revolution in a developed America and the ideological basis in Eastern socialist countries is also of great interest. The third part of the letter unveils the process of writing his famous book *The Eagle and the Roots*, which he was revising intensively at that time. His most essential statements are that the book would undoubtedly be published soon and that its contents would be explicitly oriented toward the left.